

Poznámky k mezinárodnímu, zvláště americkému studentskému hnutí

MILUŠE KUBÍČKOVÁ

Ústav sociálního výzkumu mládeže
a výchovného poradenství,
Pedagogická fakulta UK, Praha

K hlubšímu porozumění vzedmuté vlny vysokoškolské aktivity pomohou nejen poznatky o podobných jevech v zahraničí, ale také určitá orientace v jejich univerzálních zdrojích, vnějších projevech i mezinárodních proporcích.

Základní znalost mezinárodních aspektů činnosti nejmladší složky inteligence moderního světa se jeví jako užitečná ještě z jiného důvodu. Zkušenosti poslední doby nasvědčují, že příslušníci inteligence jsou stále více orientováni internacionálně, než je tomu u ostatních složek sociální struktury. Tíhnutí inteligence k mezinárodní pospolitosti má řadu příčin a jevových stránek. Zvláště v současné společnosti industriálního a v některých aspektech již i postindustriálního typu narůstají možnosti profesionálních styků a vzájemného informování. Je to usnadněno nebývalým komunikačním propojením světa, znalostí jazyků, difúzí kultury a dalšími faktory. Významným pojítkem jsou také společné humanistické ideje i řada mezinárodních organizací, založených právě k šíření a obhajobě těchto idejí. Nemalou úlohu hraje objektivní potřeba práce a poznatků druhého neanonymního partnera pro vlastní systematickou a tvůrčí duševní práci. Ovšem jen mezinárodní srovnávací výzkumy by mohly odpovědět na otázku, v jaké míře a za jakých okolností se příslušníci inteligence přibližují spíše typu „kosmopolitnímu“ a kdy spíše typu „lokálnímu“.¹

Zdá se, že napětí, která působilo v Československu zvláště před lednem 1968 mezi kritickou částí inteligence a řídicími složkami byrokratického systému, nebylo pouze důsledkem dlouho přetrvávajících deformací socialismu. Vážnou roli zřejmě sehrálo — a v dalším vývoji sehrává — přirozené reagování na mezinárodní souvislosti společenského postavení inteligence v etapě zvýšeně rozporného průběhu

průmyslových a vědeckotechnických civilizačních přeměn. Růst společenského významu inteligence i zintenzivňující se proces sebeuvědomování jejich příslušníků z hlediska nových společenských funkcí odpovídají strukturálním změnám v moderní společnosti socialistického i kapitalistického typu. Jejich intenzita je úměrná zvláště rostoucímu významu vědy jako dynamického jádra moderních výrobních sil. Proces uplatňování společenské funkce inteligence i jejího sebeuvědomování probíhá obvykle podle stupně institucionální svázanosti s daným systémem. Jinak zřejmě probíhá u tzv. specialistů-expertů plně svázaných s mocenskými a řídicími složkami, jinak u příslušníků inteligence v méně institucionálně vázané pozici. Rozpory uvnitř inteligence odrážejí antagonistické vztahy mezi nároky společenských aparatur obou typů industriální společnosti zajistit za každou cenu podmínky k svému fungování, a mezi aspiracemi kritických jedinců a skupin uplatnit se jako tvořivé, společensky uznané, svězákonné subjekty. Konečně historie prokázala, že nikdy neexistovala konstituovaná moc, která by se neopírala o tak či onak organizované skupiny inteligence.

Také současný neklid na vysokých školách celého světa je do značné míry zapříčiněn srážkou neúprosných nároků monstra ekonomické a politické aparatury moderní společnosti a aspiracemi institucionálně nezačleněných vysokoškoláků, z nichž mnozí se připravují nejen na roli specializovaného odborníka, ale navíc na roli kritického intelektuála.

*

Mnoho nedorozumění a složitosti bývá způsobeno nepřesným užíváním pojmů „inteligence“ a „intelektuálové“. Obsah těchto pojmů není jednoznačný, sama sociologie předkládá na šedesát pojetí a různých definic.² *Nejobecnější pojetí in-*

¹ S. M. Lipset, *A Comparative Perspective, Students and Politics*, Comparative Education Review, Nr. 2., 1966, s. 2.

² J. Szczepański, *Funkcje inteligencji w współczesnych społeczeństwach*, v.: Kultura i społeczeństwo, č. 3, 1966.

teligence odpovídá její společenské funkci, určené specifikem podílu na struktuře společenských činností, průnikem nejrůznějších povolání, která se soustřeďují do řady typických oblastí. Termínu inteligence se užívá spíše ve východní a střední Evropě, zatímco na Západě je preferován termín intelektuál. Tento druhý pojem se dříve netýkal technické inteligence (anebo tzv. „professionals“), což bylo v jistém smyslu důsledkem předindustriálního pojetí kultury, jejíž hodnoty byly identifikovány jen se slovem nebo psanou myšlenkou a byly stavěny do protikladu s tvůrčí civilizace.

Pojem inteligence odpovídající sociální diferenciaci podle společenské dělby práce je totožný s širokým pojetím specializovaných pracovníků v oblasti systematické, více či méně tvořivé duševní práce. Naopak pojem intelektuál se obvykle vztahuje k užšímu pojetí pracovníků, původně jen k humanitní, společenskovědní části inteligence. Později, zvláště od doby tzv. Dreyfusovy aféry, začal být pojem intelektuál ztotožňován především s funkcí kritického zrcadla společnosti. Přitom pojem kritický intelektuál bývá na Západě spojován vesměs s pojmem levicový intelektuál. Intelektuál jako nositel manifestně formulované společenské kritiky vystupuje do popředí zvláště v politicky vypjatých situacích, v nichž je ohrožen pokrok společnosti, pokrok ve smyslu humanizace všech společenských vztahů. Tehdy funkce intelektuála přesahuje všechny konkrétní oblasti společenských činností i bariéru institucí a je výrazem sjednocujícího pohledu, kritiky a inovační ideologicko-politické role.

Kategorie inteligence a intelektuálů se však nevylučují. Specializované vzdělání, spojené s širokou kulturní a politickou orientací, je naopak jedním z významných předpokladů k plnění novátorské a kritické funkce ve společnosti. Kritičnost intelektuála se však neredukuje na výlučně slovní nebo bezprostředně a manifestně politickou podobu. Jen novátorství a překonávání přežilého na každém úseku společenských činností je výrazem objektivované společenské kritiky, která se neomezuje na diskuse či polemiky o humanismu nebo na výhradně přímé politické akce. Spojení intelektuální kritič-

nosti s tvorbou nových myšlenkových hodnot i demokratických forem k jejich šíření a též k obraně je podmínkou přiblížení se gramsciovskému typu „nového intelektuála“³ jako výsledku konečného splynutí funkcí specializovaného příslušníka inteligence i společensky angažovaného kritického intelektuála.

Verbálně formulovaná a manifestně prezentovaná kritika, popřípadě přímé politické akce vystupují do popředí především v období zintenzivněné potřeby překonat přežilé formy fungování společnosti. Funkce intelektuála-odborníka nebo experta a funkce intelektuála-kritika nebo inovátora nejsou protikladné: podle konkrétních společenských podmínek nabývá na významu ta či ona varianta.

Problematické je však ahistorické absolutizování protikladu „ducha a moci“ a uznání pozice intelektuálů jako trvale autonomních morálních aristokratů. Rozpor mezi intelektuály a politickou mocí odráží reálné společenské vztahy v dějinách. Ani v socialismu nebyly dosud vytvořeny dostatečné podmínky pro vznik gramsciovského typu „nového intelektuála“, zakotveného v konkrétní činnosti, ale zároveň samostatně reflektujícího širší společenské souvislosti. Byrokraticko-centralistické stadium socialistické společnosti padesátých let vytvářelo spíše podmínky pro intenzivní výchovu k jednostrannému přizpůsobování a pasivnímu podrobování se vnějším silám. Přičteme-li k tomu řadu necitlivých zásahů vůči příslušníkům inteligence, nelze se divit, že někteří z nich byli okolnostmi vehnání do pozice intelektuálů, kteří se mohli cítit nositeli role — „dějinného principu negativity“, použijeme-li myšlenky J. Geigera.

Pozice odborného experta (odpovídající zúženému významu pojmu inteligence) a pozice relativně nezávislého intelektuála⁴ (odpovídající zúženému významu pojmu intelektuál) nejsou absolutní, ahistorické, jsou odvozeny z konkrétních společenských podmínek, které obepínají činnosti obou typů inteligence. Ve všech společnostech se prostor konfliktů mezi vědou a politickou mocí zvětšuje, pokud daná politika nedokáže vytvořit podmínky pro spojení nejprogresivnějších složek společnosti a vědy v jeden revoluční proud.

³ A. Gramsci, *Základny politiky*, Praha 1967, s. 129.

⁴ P. F. Baran, *The Commitment of the Intellectual*, New York 1966, s. 2.

Filosofické kořeny pozice nezávislého intelektuála lze nalézt v romantické kontrapozici kultury a civilizace z období předindustriální společnosti.⁵ Zde je možné odkázat na Weberovo a Mannheimovo pojetí inteligence jako relativně svobodně se pohybující sociální síly. K. Mannheim rozpracoval Marxův objev o falešném vědomí jako důsledku vázanosti myšlení společenským bytím, hledal oživující společenské síly, které by byly co nejméně závislé na daném společenském systému. Hledal síly minimálně institucionálně svázané, aby jejich poznání bylo zbaveno nebezpečí falešného vědomí. Proto se orientoval na relativně nezávislou humanitní inteligenci a také na mládež jako na potenciálně oživující a relativně nezávislou sílu moderní společnosti. Obdobně český sociolog A. I. Bláha⁶ uvažoval (spíše ve vztahu k ideálně stabilizované a beztrždní společnosti) o sociálně nezačleněné inteligenci, která ve společnosti plní funkci totalizační, unifikační, cirkulační, kritickou a vůdcovskou.

Složité proplétání a střetávání dvoustranných rolí příslušníků inteligence se promítá ve zvláštní modifikované podobě i do společenských činností a orientací současných vysokoškoláků.

Dynamizující společenská aktivita vysokoškolských studentů, projevující se dnes v celém moderním světě — i když v různé míře a formách podle stupně ekonomického rozvoje a podle intenzity rozporností uvnitř komplexní společenské aparatury — bývá posuzována spíše jako aktivita mládeže než jako aktivita nejmladší složky inteligence. Ovšem stále častěji se projevuje názor — např. v interpretacích politických aktivit francouzských studentů v r. 1968, že studenti hrají úlohu svobodných povolání jako před francouzskou revolucí koncem 18. století.⁷ V každém případě je *vysokoškolské studentstvo průsečíkem dvou nejdynamičtějších fenoménů moderní společnosti* v období současných civilizačních přeměn — fenoménu mládeže a fenoménu inteligence. Šířící se spontánní akce a narůstání nejrůznějších forem nonkonformismu mládeže i politická angažovanost mladých intelektuálů jsou symptomem.

Tabulka 1

	1950	1963	1970
USA	24,0 %	34,0 %	38,2 %
Kanada	9,0 %	16,9 %	23,1 %
Francie	4,6 %	12,2 %	13,9 %
Švédsko	4,0 %	9,1 %	11,8 %
Itálie	4,8 %	10,0 %	12,5 %
Belgie	3,3 %	7,4 %	8,9 %
ČSSR	—	9,7 %	9,9 %

⁶ I. A. Bláha, *Sociologie inteligence*, Praha 1937, s. 66.

mítají v krizi vysokého školství. Sám rostoucí podíl vysokoškolské mládeže na celé mladé populaci je významným ukazatelem společenské závažnosti tohoto nového sociálního fenoménu⁸ (viz tab. 1).

Jsme si vědomi, že *průběh civilizačních přeměn a s nimi spojené vyjevování nových nositelů společenské dynamiky je vždy zcela konkrétní* podle vývojového stupně společenské výroby v jednotlivých zemích, podle sociálně politických systémů i kulturních okruhů. Avšak pokud je zde i významný podíl univerzálních rysů díky integrujícím společenským procesům, které vycházejí z podstaty základních civilizačních přeměn, pak se s řadou vnějších projevů jejich objektivací můžeme setkat především na křižovatce lidských kultur a dějin, v rozporuplném „tavícím kotli“⁹ jímž jsou Spojené státy americké. Také snaha porozumět mezinárodnímu studentskému hnutí obrací směrůvku poznávacího pochodu k dílčímu „kotlíčku“, přetavujícím nejrozumnější politické, revoluční a ideologické tradice a pokrokové formy bojů z několika kultur (evropské, latinskoamerické, anglosaské, asijské a dokonce i africké) a různých historických etap do novotvaru amerického studentského hnutí, jenž pak pochoptitelně přesahuje svým významem hranice USA.

Charakterizovat z tohoto hlediska společenský neklid a napětí, které působí mezi vysokoškoláky v USA¹⁰ a jejich „establishmentem“, znamená připustit, že jde o korelát nebo důsledek střetávání tendence k růstu techniky a doprovodných univerzalizujících, centralizujících procesů s tendencí humanistickou, směřující ke zmnožování lidského potenciálu a individuálního ozvláštňení. Například Spojené státy americké jsou již na takovém stupni ekonomického a technického rozvoje, že rozpornost a nerovnoměrnost obou těchto tendencí zasahuje zcela evidentně všechny složky společenského života, včetně již velmi početného souboru vysokoškolských studentů. Uniformita zplozená jednostranným příklonem k první

tendenci byla rozvinuta do takové míry, že — jak konstatuje Irena Dubská¹¹ v *Americkém roku* — už jen sama ze sebe podněcuje opačnou tendenci a provází hlubší úsilí dotvrdit, že jsme skutečně autonomními jednotlivci.

Je zřejmé, že konflikt mezi nárokováním „fungující“ společnosti technického a byrokratického věku, které zplodilo ke svému obrazu typy zvnějšku řízených lidí (viz David Riesman) nebo tzv. organizační typy (viz Williama H. Whyta „organizational man“, organizační člověk, ve smyslu organizovatelný), anebo manipulovatelného člověka v deformovaných poměrech stalinského socialismu, a mezi aspiracemi člověka toužícího po samostatnosti jen v jistém smyslu navazuje na nedořešený rozpor kultury a civilizace z období předindustriální společnosti.

Jen pokud by byly studentské revolty a jiné nonkonformní aktivity mládeže pokládány za součást tohoto nedořešeného, ale již zastaralého konfliktu, mohly by být hodnoceny jako přechodný nebo dokonce zanedbávaný společenský jev. Není náhodou, že někteří velmi střízliví interpreti studentského hnutí hovoří o radikálním odklonu mládeže od vymožeností technické civilizace jako o projevu romantismu, jako o chiliasmu nebo o nepochopitelném návratu k raným přínosům Marxe, které on sám později opustil a překonal jako utopisticko-romantickou fázi. Mnozí z těchto střízlivých interpretů studentské aktivity na Západě hovoří např. o příslušnicích Nové studentské levice ne jako o nositelích možné společenské inovace a progresivní změny, která by otevírala cestu zhumanizované postindustriální vědeckotechnické éře, ale jako o novodobých bláhových a destruktivních Ludditech.¹² Tak jako na počátku průmyslového věku šlo jen o přechodné jevy destrukce moderních výrobních prostředků, i vzpourě novodobých Ludditů bývá prorokován podobný osud.

Domníváme se, že nápadné vyjevení konfliktu mezi tendencí technizující a univerzalizující na jedné straně a tendencí

⁸ Ve vývojových zemích se počítá s tím, že počet vysokoškoláků se do deseti let dokonce zdesetinásobí. Například země Střední Afriky, které mají zatím 31 000 studentů, jich mají mít v r. 1970 249 000. (Podle M. Tauchmannové, *Některé aspekty vysokoškolského školství v zahraničí*; Pedagogica, Universitas Comeniana, 1968, s. 170).

⁹ Viz běžný termín „melting pot“, který má naznačit, že v Americe se přetavují kulturní problémy téměř celého světa jako v tavícím kotli.

¹⁰ V USA navštěvovalo na podzim r. 1967 přibližně 6 milionů studentů asi 2.300 kolejí a universit. Z toho asi $\frac{2}{3}$ jsou privátní vysoké školy, kam chodí kolem $\frac{1}{3}$ studentů.

¹¹ I. Dubská, *Objevování Ameriky*, Praha 1964, s. 111.

¹² L. Labedz, *Students and Revolution*, v: Survey, A Journal of Soviet and East European Studies, Nr. 68, July 1968.

humanizující a individualizující na straně druhé má zřejmě již nový obsah. Starý konflikt technického věku nižší úrovně (tj. věku ve fázi mechanizace) a romantických tužeb předindustriálního člověka v něm jen doznívá a nanejvýše nový rozpor posiluje. Současný konflikt je odrazem anebo signálem zcela nového a nečekaně intenzivního rozporu skrytého v „civilizaci na rozcestí“, tj. vývojového stupně na prahu éry automatizace a kybernetizace. Jde o střetnutí typického rysu odcházející průmyslové a byrokratické společnosti, která byla jako neskladebná, veskrze nespojitá fáze spojena s omezováním všeho jedinečného, se zanedbáváním „lidského faktoru“ i skladebných vztahů mezi ním a společností s teprve emergujícím a složitě se prosazujícím rysem nové společnosti — s revoltou za novou humanizaci, za změnu novodobé techniky a institucí z vládce člověka v jeho služebníka, za přeměnu byrokratických institucí v tvůrce nových lidských vazeb. Na záblesky tohoto nového stylu života i nových možností, které přesahují dnešek, upozornil snad nejbrilantněji americký psycholog a sociolog Kenneth Keniston, když v souvislosti s novými radikály, tj. levicovými americkými studenty z Vietnamského léta, mluvil o tzv. postmoderní mládeži (*postmodern youth*): „Tato kniha¹³ o malé a náhodné skupině mladých radikálů, kteří se dostali do vedení Vietnamského léta v r. 1967, je v zásadě shrnutím toho, co odlišuje tyto mladé lidi od ostatních — od starších lidí a od velké masy jejich méně radikálních vrstevníků a od malé skupiny jejich radikálnějších přátel v Nové levici. Sledoval jsem vývoj jejich vztahů k Nové levici od jejich dětství a dospívání až k okamžiku, kdy o sobě začali smýšlet jako o radikálech, k jejich splnutí s napětím, únavou i odměnou jejich stále se měnícího hnutí. Když jsem definoval jejich odlišnosti od ostatních Američanů, všiml jsem si zvláštních rysů jejich psychologického vývoje, společenského postavení a historické úlohy. Zdůraznil jsem, že tito mladí lidé se sebevědomě snaží pokračovat ve svém osobním a politickém vývoji, na rozdíl od většiny svých vrstevníků. Na základě těchto momentů

jsem obecně akceptoval jejich vlastní názor na sebe samy jako na »zvláštní skupinu«.

Ačkoliv jejich reakce na společenské a historické události v posledních desetiletích je v mnoha ohledech zvláštní, ukazuje trendy, s nimiž se všichni musíme vyrovnat. A navíc je jejich podivné postavení mezi dospíváním a dospělostí ukazatelem, že nejnovější společnost nabízí vzrůstajícímu počtu mladých lidí dosud nepoznané období života — období prodlouženého mládí. Jejich přístup ke světu — prchavý, personalistický, anti-technologický a nenásilný — naznačuje vznik toho, co budu nazývat životním stylem přesahujícím přítomnost (*post-modern style*). Jejich hledání nových forem adekvátních dnešnímu světu ukazuje na problémy, jež jsme povoláni řešit.“

Protože nežijeme v přetechnizované Americe, nýbrž v zemi, kterou „nedusí přemíra techniky, ale její omezený, nedokonalý vývin“ (viz Radovan Richta¹⁴), zdá se nám být až neuvěřitelné, že radikální studenti na Západě nesmlouvavě vystupují proti dokonale fungující společenské aparatuře a jejímu zřízení. Zdá se nám to nepochopitelné, pokud nevezme-
me na vědomí především silnou, ale pod nejrůznějšími vnějšími formami skrytou tendenci, prolínající politické aktivity angažované studentské menšiny: úsilí po radikální přeměně společenských poměrů postrádajících lidský rozměr, tj. ve smyslu dosažení funkční přiměřenosti společenských mechanismů a člověka. Nevezme-li v potaz tuto skrytou tendenci, mohli bychom se dostat do pozice „stržlivých“ interpretů, kteří radikální studenty v USA a ve světě vůbec pokládají jen za bláhově romantické nebo dokonce nebezpečné Luddity nového věku.

Uvažme však toto: Průmyslová společnost a všechny jí nastolené procesy (v obou typech společnosti vždy jinak ideologicky zdůvodněné) se trvale dopouštěly hříchu na lidském faktoru, „všeobecný pokrok se uskutečňoval často nezávisle na člověku, či dokonce na jeho úkor“ (Radovan Richta¹⁵). Ovšem to vše neprobíhalo automaticky a hladce. Lidský faktor (člověk výrobce, tvůrce a konzument kultury, člověk poli-

¹³ K. Keniston, *The Young Radicals*, New York 1968.

¹⁴ R. Richta, *Civilizace na rozcestí*, Praha 1966, s. 105.

¹⁵ R. Richta, op. cit., s. 55.

tický i člověk „sám“), různě sociálně a třídně začleněný a různě si uvědomující svou pozici, se i různě bouřil. V rámci tehdejšího stupně rozvoje výrobních sil se bouřili prvořadě jejich nejprogresivnější nositelé — revoluční dělníci. Nicméně Marx nechápal nikdy produktivní síly jen jako stroje nebo materiální organizaci, ale též jako lidi, a ty opět neredukoval jen na dělníky, ale počítal mezi ně i nositele vědy a technických znalostí. Předpokládal, že čím více se budou průmysl a vůbec společenské činnosti roz-

víjet, tím více se věda stane bezprostřední výrobní silou, neboť „celý výrobní proces nepředstavuje jen bezprostřední schopnost dělníka, ale technologickou aplikaci vědy“.¹⁶

Jestliže se část studentů dnes bouří i v ekonomicky nejvyspělejších zemích, je to zřejmě také — anebo především — projev společenského nesouhlasu budoucího nositele vědy a techniky, který již ve stadiu přípravy na tyto role je nebývale vzdělaný, informovaný a po všech stránkách přemýšlivě kritický („kouma-

Tabulka 2

Zdroje organizovaných revolt	Školní rok		
	1964/65	1967/68	Rozdíl
I. Výuka	(%)	(%)	
— Nižší ročníky příliš početné, výuka velmi neosobní	04	03	
— Starší profesori nezajímající se dostatečně o výuku v nižších ročnících	03	02	
— Nízká úroveň výuky	12	13	
— Hodnocení studia pomocí testů	09	12	+ 3
— Malá pružnost studijního programu	08	15	+ 7
II. Profesorský sbor			
— Akademická svoboda pro profesory	04	04	
— Politika „publikuj nebo odejdi“	04	04	
— Rozpory okolo jednotlivých členů profesorského sboru	16	20	+ 4
III. Svoboda projevu			
— Cenzura studentských časopisů	14	10	— 4
— Pravidla týkající se projevů tzv. „rozporných osob“	09	08	
— Vystoupení osoby levicového zaměření	05	05	
— Vystoupení osoby pravicového zaměření	05	04	
IV. Vztah studentů k řízení vysokých škol			
— Regule o kolejích, zvláště návštěvní hodiny pro ženy	28	34	+ 6
— Stravování	29	25	— 4
— Kontrola způsobů odívání	20	20	
— Kontrola pití	11	11	
— Kontrola používání drog	×	05	nový zdroj
— Disciplinární akce proti jednotlivým studentům	14	16	
— Rasová diskriminace na vysoké škole	05	18	+ 13
— Vztah mezi studenty a administrativou, malá možnost přednášet, nespokojenost	15	19	+ 4
— Nedostatečný podíl studentů na formulaci vysokoškolské politiky	19	27	+ 8
V. Vnější celospolečenské zdroje („Off-campus issues“)			
— Problémy kolem občanských práv černochů	38	29	— 9
— Vojenské odvody pro Vietnam	×	25	nový zdroj
— Rekrutování studentů pro jiné vojenské služby	×	25	nový zdroj
— Rekrutování studentů průmyslovými podniky (např. chemické závody Dow) a jinými institucemi (např. CIA)	×	20	nový zdroj
— Zahraniční politika vůči Vietnamu	21	38	+ 17

¹⁶ K. Marx, *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, Berlin 1953, s. 591.

vý“),¹⁷ hlavně však materiálně saturovaný a ekonomicky relativně nezávislý. Přitom nelze zapomenout, že návaznost na tento zdroj revolty může být velmi zprostředkovaná, nezřetelná a nereflektovaná. Ze středu těchto nejvzdělanějších, nejkritičtějších, nejprémýšlivějších („nejkoumavějších“) a hmotně zajištěných vysokoškolských studentů v USA vyvěrá silící pramen nesouhlasu se zneužíváním lidského faktoru i v další etapě lidské historie, na rozcestí civilizace industriální a post-industriální.

„Když v květnu 1968 ve Francii pochodovali společně studenti, dělníci, mladí technici a výzkumníci, udělali otazník nad celou organizací produkce společenského bohatství“, konstatuje jeden z interpretů studentských aktivit Glucksmann¹⁸; „tato obecná revolta byla revoltou komplexního výrobce“. Kdo však vůbec otázku revolty tentokrát nastolil, byli v této etapě vývoje společnosti právě vysokoškolská studenti.

Ve snaze o další verifikaci naší hypotézy se ještě podívejme blíže na nejnovější údaje o zdrojích organizovaných revolt vysokoškoláků ve Spojených státech amerických. Výzkumný ústav v Princetonu provedl dva rozsáhlé celoamerické výzkumy této otázky. Podle Richarda Petersona¹⁹ počet organizovaných revolt na 859

zkoumaných vysokých školách mezi školními roky 1964/65 a 1967/68 podstatně vzrostl, a navíc přibýly kvalitativně nové zdroje neklidu. (Viz tab. 2.)

Přitom síla zdrojů studentských revolt se (s výjimkou šesti zdrojů) zvětšuje na velkých vysokých školách, tzv. multiversitách; zvláště nápadné jsou rozdíly v síle zdrojů, uvedených v tabulce 3.

Z provedených výzkumů je zřejmé, že *dominujícími zdroji studentského neklidu v USA jsou především mimofakultní celospolečenské faktory*, které nápadně sílí na velkých vysokých školách, na multiversitách. Revolty studentů odrážejí nejbolestivější, hluboce rozporné problémy Spojených států: rasovou diskriminaci, odpor k válce ve Vietnamu a v poslední době zcela nový, dosud zřetelněji neformulovaný a neznámý faktor, tj. nesouhlas studentů s jejich budoucím využitím ve válečném průmyslu nebo v jiných vojenských či mocenských institucích. Jedním z příkladů tohoto rostoucího protestu amerických studentů jako budoucích nositelů vědy a techniky (protestu připomínajícího vzpouru francouzských studentů v květnu 1968) a dokladem, že si uvědomují svou pozici jako objektu tržního světa (slovy jednoho z našich studentů: „vědí, že jejich vědění je předmětem trhu“²⁰), byla především revolta

Tabulka 3

	Školní rok 1967/68		
	Všechny vysoké školy	Z toho velké vysoké školy	Rozdíl
— Hodnocení studia pomocí testování	12	20	(+ 8)
— Cenzura studentských časopisů	10	20	(+ 10)
— Rasová diskriminace	18	48	(+ 20)
— Vztah mezi studenty a administrativou, malá možnost přednášet, nespokojenost	19	28	(+ 9)
— Nedostatečný podíl na formulaci vysokoškolské politiky	27	36	(+ 9)
— Problémy kolem občanských práv černochů	29	46	(+ 17)
— Vojenské odvody	25	46	(+ 19)
— Rekrutování pro jiné vojenské služby	25	56	(+ 31)
— Rekrutování průmyslovými podniky a institucemi jako CIA	20	68	(+ 48)
— Zahraniční politika USA vůči Vietnamu	38	64	(+ 26)

¹⁷ V americkém slovníku existuje pro tento stav inteligence pojem „sophisticated“, což je nesnadno převeďte do našeho referenčního systému.

¹⁸ A. Glucksmann, *Strategy and Revolution in France 1968*, v: New Left Review, Nr. 52, 1969, Special Issue.

¹⁹ R. Peterson, *The Scope of Organized Protest in 1964–65*, Princeton, New Jersey, Education Testing Service 1966.

²⁰ R. Pšenko, *O studentské „realitě“*, Studentské listy, č. 6, 1968.

na Wiskonsinské universitě v Madisonu na podzim roku 1967, v níž projevovali vysokoškoláci manifestně nesouhlas s rekrutováním pro chemickou korporaci Dow, vyrábějící napalm pro válečný průmysl pro válku proti Vietnamu. Zvláště na mamutích universitách se stává nespokojenost s tímto rekrutováním pro průmyslové podniky zdrojem o 48 0/0 silnějším, než je tomu na malých vysokých školách, a v pořadí zdrojů vůbec pak zdrojem nejsilnějším, vykazujícím podíl 68 0/0; hned dále následuje odpor proti válce ve Vietnamu s podílem 64 0/0, tj. o 26 0/0 více než na malých vysokých školách.

Ovšem *organizované demonstrace, stávky a jiné formy přímých politických akcí nejsou zdaleka jediným výrazem kritického levicového postoje amerických studentů* vůči jednostranně se technizující a přeorganizované společnosti; nejsou ani jediným druhem činnosti přesahujících dnešek, jak je to charakteristické například pro tzv. postmoderní mládež („postmodern youth“) ²¹ v Kenistonově studii. Jednou z významných forem aktivit kritických, levicově zaměřených studentů je např. zřizování studentských center pokrokové výchovy a výuky. Cílem činnosti center pro radikální výchovu ²² je zvyšovat schopnost studentů k sebeřízení a sebeurčování a současně minimalizovat všechny formy autoritářství a standardizovaných rutin učení a vyučování: „Chceme oddělit vnitřně humanizující proces výuky a výchovy od všech pout s dehumanizujícími zájmy, které jsou jí vnější, jako aspirace spojené s kariérou a statusem, s vojenskými, ekonomickými a jinými tzv. »národními« zájmy“. Diskuse skupin zaměřených na budoucí společenské problémy spojené s kybernetikou vycházejí z předpokladu, že kybernetika zrevolucionizuje oblast výuky v době, kdy ti, kteří dnes studují, budou ještě naživu. Hrozba kybernetizace je pravděpodobně větší než její potenciální přínos, domnívají se mladí radikálové. „Kybernetika, negující všechny přítomné lidské a sociální struktury, nabízí současně takové nástroje sociální kontroly, které mohou uvěznit dnešního člověka v systému, který bude vskutku prvním totalitním sociálním řá-

dem ve světě. Majíce před sebou tuto alternativu, američtí studenti by měli daleko více postoupit v teoretickém a praktickém studiu, aby byli schopni volby a aby nebyli zaskočeni událostmi.“ Aby čelili nebezpečí ztráty lidských příležitostí, studenti diskutují a studují následující témata: Jaká má a jaká by měl mít člověk práva? Mohou učící stroje eliminovat výchovné instituce? Budeme i ve věku kybernetiky potřebovat demokracii? Jaká je budoucnost politických, náboženských, vojenských a třídních mocenských bloků? Jak změnit současný systém škol připomínající „nalejvací“ systém spojený s bodovacím a testovacím způsobem hodnocení a ovládaný průmyslově-vojensko-výchovným komplexem, který produkuje síly pro byrokracii, výzkum, průmysl a řízení, v otevřený výchovný systém osvobozený od vnějšího ovládnání, ale fungující pro a skrze občany kybernetické společnosti? Jaké formy bude muset mít takováto výchovná instituce, tj. vysoká škola blízké budoucnosti? ²³ Toto je jedna z méně hlučných a nemilitantních forem projevu levicových studentů, forma jejich sebeuvědomování a ideového zpevňování.

Suma všech inovujících činností amerických vysokoškolských studentů, přesahujících dnešek, je symptomem toho, co nazval Keniston *stylem mládeže postmoderní doby, a co též připomíná gramsciovský typ nového intelektuála*. Všechny druhy činností radikálních studentů — od manifestně radikálních nebo dokonce militantních až po radikální inovace na úseku učení a výuky — jsou formou výzvy i varování vznesených na adresu moderní společnosti, které se zatím nepodařilo vytvořit přiměřené podmínky pro vyvážený průběh civilizačních a kulturních přeměn moderní doby, a tím předejít na prahu veskrze umělé společnosti tragickému narušení duševní rovnováhy člověka i recipročního vztahu skladebné společnosti a člověka. Snad z nevíry, že představitelé moderní společnosti by byli schopni překlenout propast mezi stupněm technické vyspělosti a odvozeného způsobu organizace pospolitého života a mezi mírou skutečných svobod, vzniklo hnutí mladých lidí odhodlaných vyřešit si život po svém, a to všemi dosažitelnými prostředky. Je-

²¹ K. Keniston, *The Young Radicals*, New York 1968.

²² Např. v Madison na Wiskonsinské universitě (Centre for Radical Education, Madison).

²³ Centre for Radical Education, Madison, The University of Wisconsin.

den z prvních dokumentů americké New Student Left, tzv. Port Huron Statement²⁴, do určité míry předjímá všechna následující studentská prohlášení i mimo území Spojených států, neboť všechna chtějí v podstatě jen jedno: „Aby se každé individuum podílelo na všech těch společenských rozhodnutích, která určují kvalitu a směr jeho života, aby společnost byla organizována tak, aby povzbuzovala nezávislost v lidech a vytvářela prostředky pro jejich všeobecnou participaci.“

Konflikt mezi autentickým člověkem (nikoliv člověkem představujícím jen přežilé individualistické orientace liberalismu, vyjádřené např. ve Weberově sociální etice protestantismu, nýbrž člověkem nastupujícím postindustriální éry, který se nechce vzdát osobního podílu na utváření svého i celospolečenského života) a společností neschopnou zbavit se dehumanizujících symptomů industriální společnosti se pravděpodobně nejzřetelněji projevil v ekonomicky nejvyspělejší zemi — ve Spojených státech amerických. Krystalizace tohoto konfliktu v hodnotových orientacích a činnostech minority radikálních studentů je určitou formou předjímání obecněji platných závěrů o možném průběhu i překonání drastického rozporu fungující společnosti hojnosti a autentických aspirací „lidských“ lidí, kteří se nedali zorganizovat a zařadit, kteří chtějí „nejen chléb, ale i růže“.

I když velká většina dokonce i mladých lidí v USA se stále utváří ve jménu organizačního typu, tj. typu manipulovatelného, zvnějšku řízeného úspěšného Američana, přece jen ti nejcitlivější se vzepřeli a vypověděli nesmlouvavý boj (v prostředcích i perspektivách často zmatený) nevyvážené umělému, ztechnizovanému a zbyrokratizovanému světu. Význam amerického studentského hnutí 60. let přerostl hranice Spojených států a vůbec ekonomicky vyspělého světa. Ať chceme nebo ne, Amerika působí objektivně svým vlivem mimo své hranice, v dobrém i méně dobrém. Navíc historická situace americké mládeže je podobná situaci mládeže jiných národů. Při respektování všech závažných diferencí politických, ekonomických, kulturních a historických mezi mládeží jednotlivých zemí je moderní svět

stále více sjednocován — prostřednictvím komunikačních prostředků, masové kultury, unifikace řady výrobků, módy, stylu života atd. Zdá se, že americká mládež v důsledku zvláštního postavení USA ve světové ekonomické a sociální struktuře (nejbohatší a přitom nejrozporupnější země) prožívá všechny uvedené skutečnosti daleko intenzivněji a rozporněji, a proto tím více hledá radikální řešení anebo alespoň radikální únik.

Zvláště stále se radikalizující New Student Left přesahuje silou svého politického vlivu jak svou kvantitu, tak i národní hranice. Začíná vytvářet styl, který vtiskuje svou pečeť celé mladé generaci. Hlavním jejím rysem je, že viditelně nesouhlasí s existujícím společenským systémem ve Spojených státech amerických.²⁵ Její příslušníci jsou však také nesmlouvavě kritičtí k systémům v zemích, kde již existují socialistické výrobní poměry, neboť ani zde se prozatím nepodařilo člověka podstatněji osvobodit a rozvinout socialistické poměry ve všech společenských vztazích a lidských činnostech. Odtud pramení až horečnaté hledání cest a forem negace dosavadních způsobů společenských forem. New Student Left patří ke generaci zklamané v hledání společenských alternativ jak sociálně demokratickými neplodnými praktikami, tak nereálným liberálním parlamentarismem, ale i zbyrokratizováním komunistických stran v socialistických zemích, kde podle nich místo růstu aktivity revolučních mas narůstal nerevoluční aparát a tomu úměrně i počet typů lidí zvenčí řízených a organizovaných, stejně jako ve Spojených státech.

Účastníkům Nové studentské levice se velmi často vytýká, že chtějí anarchistickými metodami zničit spořádanou a fungující společnost, že negují krajní typ organizačního (organizational) člověka jiným krajním typem zcela nonkonformního a anarchistického člověka, že jsou nositeli nové krize demokracie. Jednodimenzionálního člověka, jen socializovaného ve smyslu pasivního přizpůsobení a adjustace, ve smyslu podřízení se vnějšímu organizování a manipulování, chtějí prý nahradit jiným jednodimenzionálním typem člověka nepřizpůsobivého, dezintegrujícího, disimilujícího a odporujícího každé organizaci

²⁴ Port Huron Statement, v: New Student Left, An Anthology, Boston 1966.

²⁵ S. M. Lipset, Students' Opposition in the United States, New York 1966, s. 15.

a řízení. Na studenty působí vzory řešení sociálních konfliktů v ekonomicky vyspělých zemích, vzory, které se jim zdají neúčinné; mnohem účinněji působí na ně pokusy o řešení v rozvojových zemích. Názorný příklad aspoň navenek „revolučnějších“ revolucí působí velmi silně na anarchistické a v různé míře nonkonformní zaměření mládeže jak v USA, tak v celém industriálním světě. Po právu se však domníváme, že teprve v celé sumě činností a organizací pokrokové mládeže světa lze najít náznaky a náběhy k nové syntéze od sebe uměle oddělených životních rozměrů člověka: rozměrů přízpůsobivých i nepřízpůsobivých, tj. samostatně, kriticky akčních. Jen v sumě činností nové studentské generace zřejmě může dojít též k syntéze vlastností příslušníka odborně vzdělané inteligence se sklonem ke společenské integraci a funkčnímu přizpůsobení s vlastnostmi všestranně ve společenských problémech orientovaného intelektuála se sklonem ke kritickému, individuálnímu přesahu obecně platných norem a hodnot. Jen v této sumě činností lze nesporně vidět záruku společenského pokroku i garanci překonání všech dětských nemocí v podstatě se teprve rodičích hnutí aktivních studentů.

Začátky převratu v celém způsobu života — za předpokladu vyřešení základních třídních a sociálních nerovností a saturace ekonomických potřeb — zasahují zjevně i vztahy přizpůsobení a aktivního působení člověka na společenské prostředí (Irena Dubská).²⁶

Studenti vyspělých kapitalistických zemí, jimž už většinou nesvazují ruce a nebrzdí fantazii materiální a ekonomické starosti, neboť jsou v této základní životní rovině již podstatně saturováni, se mohou orientovat k hodnotám obecněji platným, k nimž beze sporu patří potřeba humanizace a nového zlidštění člověka samého a postupně pak i všestranné demokratizace společnosti.

Existují náznaky k posunům ohnisek ve své podstatě protikapitalistického odporu a v nejširším slova smyslu protestu proti zneužívání moci nad člověkem, náznaky k posunu²⁷ progresivního jádra postindustriální společnosti. K posunům vede pře-

devším skutečnost, že rozhodující složkou výrobních sil se stává věda a technika, což mění společenskou relevanci jejich nositelů. K tomu přistupuje další okolnost, že kapitalistický způsob výroby nevrcholí v masové hmotné bídě. Konečně ani fakt chudoby a ekonomického vykořisťování sám o sobě neprodukuje odpor nebo revolučnost. V současné době, kdy ve vyspělých industriálních zemích téměř zmizel tradiční průmyslový proletariát, avšak zůstaly ještě jiné sociálně velmi deprivované vrstvy (v USA např. e'nické skupiny jako černoši, zemědělstí dělníci, nekvalifikovaná a nezaměstnaná mládež atd.), to již nebývá především ekonomická tíseň, která plní funkci základního revolucionizujícího elementu. Zdrojem napětí se stávají jiné nedořešené strukturální proměny, i sám fakt, že university se staly trhem na kádry, místem vykořisťování.

V této souvislosti bude užitečné vrátit se zpět k výsledkům výzkumu zdrojů organizovaného odporu studentů v USA.²⁸ Je např. patrné, že starosti studentů o problémy stravování ztrácejí na významu: podíl tohoto zdroje na revoltách poklesl od r. 1964/65 do roku 1967/68 z 29 % na 25 %, a na velkých univerzitách dokonce na 18 %. Přitom problém školného a jiných poplatků, který v r. 1964/65 činil ještě 7 % podílu zdrojů studentských revolt, v r. 1967/68 již vůbec mezi podněty ke vzpouře nebyl uváděn. I z toho lze usuzovat, že 6 miliónů amerických vysokoškoláků je již v podstatě ekonomicky saturováno. Snad právě proto jejich nejprogresivnější část může razit cestu nejen k odhalování dalších společenských disproporcí, ale i k objevení nového typu člověka postindustriální éry.

Nástup nové studentské aktivity je spojen s 60. léty, která jsou zpočátku charakterizována nejen zmírněním politického napětí ve světě, jež vystřídalo studenou válku, ale též kulminací industriálních procesů a prvními náznaky nástupu další etapy — postindustriální společnosti prostoupené vědeckotechnickou revolucí a směřující postupně od vnitřně nespojitě společnosti k společnosti skladebné,²⁹ mající podobu smysluplné, harmonické struktury. Není proto náhodné, že právě Spo-

²⁶ I. Dubská, *Filosofie pro každý den*, v: Sedmkrát o smyslu filosofie, Praha 1964, s. 35.

²⁷ J. Sindelář, *Co řeší filosofická antropologie*, Praha 1966, s. 65.

²⁸ R. Peterson, *The Scope of Organized Protest in 1964-65*, 1966.

²⁹ J. L. Fischer, *Pedagogické stati*, Praha 1968, s. 5-15.

jené státy, jako země nejintenzivněji reagující na tyto procesy, zrodila též první novodobé nonkoformisty, rebely, beatníky i moderní hledače vnitřního metafyzického prožitku — hippies.

Už koncem 50. let jako reakce na McCarthyismus a později s nástupem Kennedyho se začíná formovat kritická minorita angažovaných vysokoškoláků. Kennedyho myšlenky „nové hranice“ apelovaly na rozvinutí schopnosti měnit sám sebe, dokázat převzít odpovědnost, i na ochotu nést riziko a proto se angažovat, anticipovaly potřeby americké postindustriální společnosti, která bude muset daleko více počítat s tvořivým přínosem nositelů vědy a techniky, včetně jejich nejmladší složky — vysokoškoláků. Kennedyho osobní přínos jistě sehrál důležitou úlohu subjektivního impulsu, který se přičítá k jiným nejen subjektivním, ale především objektivním faktorům postindustriální éry.

Podle S. M. Lipseta³⁰, amerického politologa a interpreta problematiky studentské aktivity, bylo úsilí vládnoucích vrstev v třídních společnostech separovat university od mimouniversitních vlivů nejúspěšnější ve vyvinutých zemích západního světa, hlavně v jeho anglicky mluvící části. V posledním desetiletí je rostoucí role universit jako klíčového střediska výzkumu a rozvoje veřejného sektoru nutně vtáhla do politických konfliktů. Vláda a vědci rozbouřali zeď mezi politikou a vědou, využívali akademiků jako dočasných expertů, vládních úředníků a konzultantů. Vysoké školy jsou stále více dotovány, stát se integruje do jejich záležitostí.³¹ Vědci nejsou již schopni uniknout odpovědnosti za sociální a politické využívání svých objevů.

V líčení vztahů mezi vědou skutečnou na universitách a vládnoucím centrem Lipset³² nepřímou upozorňuje na dvě stránky sociální a politické funkce americké university, a tak se (alespoň částečně) přibližuje ke kořenům kritické role současného studentského hnutí: „Rostoucí uplatňování západních universit v roli výzkumné odnože vládnoucích elit vedlo některé kritiky k pohlížení na university jako na nástroj vlády. Nicméně university obecně zůstaly hlavním zdrojem kri-

ticismu, přes jejich rostoucí sepětí s vládou“.

Jedním z významných faktorů, který je třeba respektovat ve vztahu k trvající, popřípadě rostoucí kritické funkci amerických universit, je vnitřní diferenciací mezi tzv. „non-expert American intellectuals“, kteří se více méně distancují od amerického systému, a mezi tzv. „American academic experts“, kteří jsou vesměs vázáni na finanční oligarchii, a proto se s oním systémem v té či oné míře identifikují. „Intelektuálové, kteří jsou kritičtí ke své společnosti, podněcují také rebelantské »apprentice intellectuals« (učně-intelektuály),³² tj. vysokoškolské studenty.

Vznik studentské opozice je na rozdíl od tradičního studentského hnutí spojen s postojem podstatného odsouzení Spojených států jako „nemorální, korumpované a nemocné společnosti“ (S. M. Lipset).³² Nová levice tak stojí v opozici proti zkomercializované společnosti, orientované jenom na zisk a výkon.

Lipset ovšem upozorňuje na daleko složitější ideologické aspekty studentského hnutí, které je velmi nesourodé. V levicovém hnutí se klade důraz na tzv. účastenskou demokracii, na aktivní a spontánní činnost oproti planým intelektuálním diskusím, a především na autonomnost mládeže. Nicméně co do počtu nejde o hnutí velké, i když jeho význam pravděpodobně tento počet přesahuje. Zpočátku se jednalo jen o několik velkých universit, hlavně v Berkeley, Michiganu a Madisonu. Ovšem situace se rychle mění, dnes se hnutí radikalismu, především spojené s odporem proti válce ve Vietnamu, šíří i na velké soukromé university, např. na Columbiu, Harvard atd.

Nositeli tohoto hnutí jsou stále velmi dobří studenti: mnozí z nich jsou dětmi bývalých příslušníků levice. Ti zřejmě nesou vnitřní stigma, obávají se veřejně vystupovat, ale „soukromě“ jsou stále levicově orientováni. Jestliže mluví americká mládež o neupřímnosti svých rodičů, o jejich přetvářce, pak tím nejednou míní rozpor mezi kritičností, jak je projevována doma u snídani a obědů, a mezi praktickou přizpůsobeností rodičů americkému systému a jejich politickou pasivitou.

³⁰ S. M. Lipset, *Students' Opposition in the United States*, New York 1966, s. 14.

³¹ M. Tauchmannová, *Některé aspekty vysokého*

školství v zahraničí, Pedagogica, Universitas Comenae 1968, s. 70.

³² S. M. Lipset, o. c., s. 15.

Existence progresivní minority ovšem nevylučuje, že velká většina amerických studentů, jak to dokazují četné výzkumy, je stále spíše konformní a silně privatisticky orientována. Avšak i tak je studentstvo jedním z nejliberálnějších strat americké střední třídy. Zkušenost z pobytu na universitě má tak konečnou vždy velmi významný liberalizující a demokratizující efekt a plní důležitou socializační roli. „Studentské skupiny jsou často primárním elementem politické socializace celých studentských generací, a tím hrají důležitou, i když nepřímou roli při formování politického života širší společnosti“ (G. P. Altbach).³³

Už nyní se z dostupných materiálů o studentském hnutí ve světě i v USA ukazuje, že interpretace této aktivity se různí. V jedné analýzách se pokládá spíše za důsledek zvláštních psychologických vlastností studentů, a v druhých za důsledek rozpornosti společenského systému. Sociologické analýzy, které studentské hnutí pokládají především za následek rozporů v sociálním systému, jsou dále diferencovány. Jedny akcentují spíše dílčí, reformní a vcelku nepřiliš společensky významný dosah činnosti studentské levice. Zároveň se však netají obavami před tímto hnutím. Toto spíše neutrální stanovisko zastává např. i Lipset.

Clark Kerr³⁴ (rektor university v Berkeley za studentské revolty v r. 1964), který ještě v r. 1959 prorokoval, že současná studentská mládež bude snadno ovladatelná, konstatuje v r. 1967 na mezinárodní konferenci o studentské aktivitě: „Strašidlo obchází Ameriku — strašidlo vysokoškolského studentstva. Poprvé v historii Spojených států se stali univerzitní studenti zdrojem zájmu celého národa; zdrojem starostí mnohých z tohoto národa a zdrojem strachu některých z tohoto národa. Je to unikátní jev 60. let.“

Ovšem analýzy a úvahy vlastních účastníků levicového hnutí a především mladších sociologů naopak zdůrazňují rostoucí společenskou relevanci studentské aktivity. Faktem je, že zatímco v 30. letech studentské hnutí ještě nepředstavovalo

ani v nejmenším potenciální samostatnou historickou sílu, bylo vždy jen „studentskou kapitolou“ mimouniversitního hnutí, přeneslo se současné centrum studentské aktivity přímo na university, a přes poměrně malou početnost organizovaného členstva v nejzformovanější variantě studentského radikalismu, v Nové studentské levici, nabylo na společenském významu.

Od svého vzniku prošla Nová studentská levice (a hlavně její nejvýznamnější organizace, SDS — Students for Democratic Society) třemi stadii³⁵:

V prvním stadiu byla zdůrazňována komunální organizovanost, a to všech lidí vyloučených ze sociálního systému, hlavně však černochů a chudých bělochů.

V druhém stadiu (asi od r. 1965) se už jednalo výlučně o soustřeďování a organizování studentů; hlavním cílem aktivity byl odpor proti válce ve Vietnamu, proti odvodům a boj za přímý podíl studentů na samosprávě universit i na politické moci. Hlavní metodou boje byly konfrontace a nejrůznější formy manifestního protestu, jejichž cílem bylo ovlivnit i další vysoké školy v zemi. Vcelku se podařilo získat cca 6000 organizovaných členů a 30 000 sympatizujících, kteří se sice zúčastňují aktivit studentského hnutí, avšak nejsou trvalými členy.

Na počátku třetího stadia se usiluje o vytvoření vlastní ideologie, tj. systematictější teorie sociální změny americké mocenské struktury. Aktivní studentská minorita rovněž mění taktiku protestů a konfrontací (k nimž patřily např. pochody, pickets, sit-ins apod.), přechází k taktice organizace a tzv. rezistence.

Herbert Marcuse³⁶ ovšem nevidí v mezích daného systému v USA žádnou možnost pokroku k demokracii. V důsledku toho, že většina lidí se v americkém odděleném systému zcela zabydlela, že neexistuje masová základna pro změnu poměrů, a že Nová levice nemá možnost ovlivňovat veřejné mínění masově komunikačními prostředky, jsou tyto okolnosti jednak zdrojem limitů demokratických postupů v politických akcích studentů, jednak jsou i příčinou toho, že by zde neuspěla ani centralistická tradiční revo-

³³ P. G. Altbach, *Students and Politics*, v: Comparative Education Review, Berkeley 1966, s. 185.

³⁴ C. Kerr, *From Apathy to Confrontation*, Puerto Rico 1967, s. 1.

³⁵ R. Blumenthal, *SDS: Protest is not Enough*, v: The National, 1967, s. 70.

³⁶ H. Marcuse, *The Old Model Won't Do*, v: Express Times, San Francisco, Vol. 1., No. 48, 1968.

luční strana. Marcuse se domnívá, že existuje-li v USA možnost pokroku, pak ji dávají jen stále militantnější a radikálnější hnutí. V mezích zavedeného demokratického pořádku tato možnost vlastně neexistuje. A to si právě velmi silně uvědomují radikální studenti, kteří prý hru zavedenou v Americe již nechťejí hrát, neboť ztratili důvěru v domněle demokratický pořádek. Studenti v hnutí Nové levice, zklamaní efekty klasické západní demokracie a bez vzorů účinně fungující socialistické demokracie, se vracejí ke starým konceptům a k taktikám spontánních akcí, aby naplnili myšlenku individuálního uplatnění a zároveň probudili morálně slepé konformisty. Vedle sociálních, politických, vědeckotechnických a kulturních revolucí XX. století umístili američtí studenti novou formu revoluce: revoluci akademickou, studentskou revoluci.

Jaké jsou vyhlídky pro toto hnutí a jaké pro společnost, již jsou tito studenti součástí? Odpovědi se různí, vesměs podle ideologického stanoviska, na němž odpovídající stojí, anebo též podle aspektu zvoleného přístupu k problémům studentů. Jen sama budoucnost odpoví a dá za pravdu buď s Novou levicí sympatizujícím Marcusem nebo strážlivým, až nedůvěřivým Labeledzům, či dokonce nepřátelským Feuerům a Hookům.

Herbert Marcuse³⁶ je přesvědčen, že Nová levice je jedinou nadějí, kterou v USA mají. Domnívá se, že jejím úkolem je nyní připravovat sebe i ostatní, nikoli čekat, připravovat se dneska, zítra, včera, v myšlenkách a v činech, morálně i politicky na dobu, kdy zhoršující se konflikty korporativního kapitalismu způsobí rozklad jeho represivní soudržnosti a otevřou prostor, v němž může začít skutečná práce pro svobodný socialismus.

Na adresu přátel i nepřátel Nové levice Marcuse³⁶ říká: „Těm, kdo odsuzují zvláště mladé lidi v Nové levici, těm, kdo bojují za velké odměnění, těm kteří se nepřizpůsobují fetišismu a fetišistickým konceptům Staré levice a Starých liberálů, těm, kdo jim nadávají infantilních radikálů, snobských intelektuálů, a těm, kteří odsuzující je oživují slavný Leninův

projev — já tvrdím, že jde o historický padělek. Vždyť Lenin útočil proti těm radikálům, kteří se konfrontovali se silnou revoluční masovou stranou. A taková strana dnes ani nikde neexistuje. Komunistické strany se staly stranami pořádku. V nepřítomnosti revoluční strany tito tak řečení infantilní radikálové jsou slabými a zmatenými, ale vpravdě jedinými historickými dědici velkých socialistických tradic. Všichni víte, že řady Nové levice jsou promíšeny i agenti, blázny a nezodpovědnými. Ale mají mezi sebou také lidské bytosti, muže a ženy, černé a bílé, kteří jsou úplně osvobozeni od agresivních a utlačovatelských nehumánních potřeb a aspirací vykořisťovatelské společnosti, dostatečně svobodní, aby mohli svobodně pracovat pro přípravu společnosti bez vykořisťování. A já s nimi budu pracovat tak dlouho, jak jen budu moci.“

Naopak Leopold Labeledz³⁷ jako teoretik problematiky revoluce přistupuje k živým nositelům studentské revoluce velmi strážlivě: „Je nesnadné domýšlet modifikace v sociální struktuře moderní společnosti, provázené »technetronickým« a demografickým rozvojem, nemluvě ani o důsledcích biochemických věd. Ať jsou jakékoliv, nemohou být navozeny »revolučními prostředky«, ačkoli mohou zahrnovat radikální rozhodnutí. Jen jedna věc je jistá. Dívat se na dnešní sociální změnu brýlemi mýtu o francouzské revoluci je projevem anachronismu. V době Ludvíka XVI průměrný život trval asi třicet let; v průmyslových zemích Západu trvá asi 70 let. Tak konfrontace dvou trendů — směrem ke zvyšující se roli mládeže a směrem k dlouhověkosti — vytváří novou situaci. Když naše »revoltující generace« dosáhne věku těch, proti nimž revoltuje, bude tvořit (zamezujíc katastrofě) mnohem početnější část populace, relativně i absolutně, než korespondující věková skupina činí dnes. Skutečný sociální problém nastane dlouho po tom, kdy ideologie přítomné mládeže zmizí.“

*

Na závěr si klademe otázku³⁸: Do jaké míry počítají současné marxistické a jiné levicové strany v celém světě s posuvy,

³⁷ L. Labeledz, *Students and Revolution*, v: *Survey*, Nr. 68, July 1968.

³⁸ M. Kubíčková, *Vysokoškolská studenti — nej-*

mladší složka inteligence, Sociologica, Olomouc, č. 2, 1969.

pokud jde o nositele společenské dynamiky moderní společnosti? Počítá se v reálné politice na Západě i na Východě s rostoucím objektivním i subjektivním významem nositelů nejprogresivnějších výrobních sil i ostatních společenských sil, zmnožujících lidský potenciál? Počítá se s dynamikou těch, kteří se na tyto role připravují? Budou tradiční revoluční hnutí a hnutí Nové studentské levice jako mladých kritických intelektuálů probíhat ve směru rovnoběžek, které se nesejdou, anebo se rýsuje reálná možnost přeměny rovnoběžek v různoběžky, které se na své cestě jednou setkají? Ovšem fakta minulé i současné doby spíše nasvědčují, že bude muset být ještě vynaloženo nesmírné úsilí, aby se vůbec rovnoběžné, ale obsahem různorodé politické proudy inklinující k jednomu cíli změnily a mohly se jako různoběžky setkat a spojit ve skutečnou oživující sílu budoucnosti.

Резюме

Милуше Кубичкова: Замечания к международному и в особенности американскому студенческому движению

Знание международных аспектов деятельности самой молодой составной части интеллигенции полезно и потому, что интеллигенция все больше и больше ориентирована интернационально. Это имеет ряд причин, как на пример наращение возможности профессиональных связей, основанных на потребности обмена информацией. Средством связи также являются общественные гуманистические идеи и организации для их защиты. Рост общественного значения интеллигенции и усиливающееся самосознание их членов отвечает структуральным изменениям в современном обществе. Современные беспокойства в высших учебных заведениях почти что во всем мире являются последствием центра притязаний экономической и политической аппаратуры общества со стремлениями институционально незащищенных студентов, приговорающихся на роли специализированных специалистов и критических интеллектуалов. К пониманию понятия интеллигенция и интеллектуалы: Самое общее понимание отвечает общественной функции интеллигенции, назначенное специфичностью доли на структуре общественных деятельностей. Речь идет об широком понимании специализированных работников в области творческого душевного труда. Понятие интеллектуал относится к более узкому пониманию. От эры Дрейфусса его отождествляли с функцией критика общества. Категории интеллигенции и интеллектуалов не исключаются, они производные от конкретных общественных условий. Связь интеллектуальной критичности с творчеством новых мыслительных ценностей яв-

ляется приближением к грамсциевскому типу «нового интеллектуала». Противоречие между интеллектуалами и политической властью отражает реальные общественные отношения в истории. Даже в социалистических обществах до сих пор не было создано достаточное количество условий для развития типа нового интеллектуала. Сложное посредничество двухсторонних ролей интеллигенции переносится и в общественные деятельности и ориентировки студентов. Кроме того они являются точкой пересечения двух самых динамичных феноменов современного общества, молодежи и интеллигенции. Существование радикального меньшинства не исключает, что большинство студентов постоянно еще скорее экстренно ориентировано. Однако политическая активность меньшинства студентов исполняет значительную функцию в политической социализации остальных студентов. К деятелям, влияющим на радикализм студентов, относятся повышающиеся претензии современного общества на образование и еще неполностью решенные структуральные изменения, переносящиеся в кризис высшего школьного дела. Однако ход цивилизованных изменений и обнаружение новых носителей общественной динамики является конкретным. Однако имеется здесь и значительная доля универсальных черт, связанных с основными цивилизационными переменами. Такие черты мы можем обнаружить на перекрестке человеческих культур и истории, которыми являются США. Поэтому стремление понять международное студенческое движение ведет социологи в анализу американского варианта. Это движение как сумма разных политических и идеологических традиций и примесей нескольких культур превышает своим значением границы США. Общественное беспокойство между студентами является здесь последствием столкновения тенденций к росту техники и сопроводительных централизирующих процессов с гуманистической тенденцией, направленной на увеличение человеческого потенциала. США находятся на такой степени развития, что и противоречивость обеих тенденций захватывает все части общественной жизни. Униформитет, порожденный односторонним приклонением к первой тенденции сам от себя побуждает вторую тенденцию к подтверждению, что люди, в особенности молодые, являются автопомысли творениями. Конфликт между обеими тенденциями имеет новое содержание. Старый конфликт технического века более низкого фазиса в нем только замолкает, а новое противоречие усиливает. Смыслом его решения является перемена современной техники из властителя человека в его служителя, изменение бюрократических институций в творчестве новых человеческих соединений. На проблеме новых возможностей в стиле жизни обратил внимание между молодежью в США К. Кенистон, когда говорит в связи с новыми радикалами, активистами Вьетнамского лета, о самой современной молодежи. Так как мы не живем в перетехнизированном, по серьезно «нетехнизированном» обществе, кажется непонятным, что студенты на Западе выступают против действующему обществу. Нам это кажется не

понятным, пока на заднем фоне всей суммы активности не достигнем усилии радикально изменить отношения, которым отсутствует человеческий размер.

Всеобщее развитие пока повсюду осуществляется скорее независимо от человека. Во имя человека когда то бунтовались самые прогрессивные силы производства, рабочие. Кто вообще самым радикальным способом поставил вопрос революции в этом этапе развития Студенты. Из исследования видно, что главными источниками активности студентов являются внефакультетные факторы. В США волнения студентов отражают самые противоречивые проблемы как на пример война в Вьетнаме, расовый гнет, использование интеллигенции в военной промышленности, призыв студентов в армию и т. д. Демонстрации не являются единым выражением критической точки зрения студентов. Одной из новых форм является учреждение студенческих центров прогрессивного радикального воспитания. Как пример можно привести Мадисон. Сумма интригующих деятельностью американских студентов является симптомом стиля молодежи самого современного времени, припоминаящего ориентировки грамшиевского нового интеллектуала. Основная тенденция современного левого студенческого движения была высказана в первом документе Новой студенческой левой партии в Портгурсонском провозглашении: «Чтобы каждый индивидуум принимал участие во всех общественных решениях, которые определяют направление его жизни...». Новая студенческая левая партия является составной частью генерации, разочарованной исканием общественных альтернатив как бесплодными социально-демократическими практиками, так и нереальным парламентаризмом и обюрократизированием коммунистических партий. Из доступных материалов о студенческом движении видно, что его интерпретация бывает очень разной. Одни акцентируют скорее частичный, реформный и общественно не слишком знаменательный предел этих деятельностей, при чем не скрывают боязнь перед движением. Рассуждения, в особенности младших социологов наоборот подчеркивают повышающую общественную важность подчеркивают повышающую общественную важность дадут самый правдивый ответ и даст за правду или с Новой левой партией симпатизирующим Маркусам или рассудительным даже недоверчивым Лабедзам или даже враждебным Фэуэрман и Гоокам. Интерпреты типа Г. Маркус убеждены, что Новая левая партия является единственной надежной, которую сегодня человечество имеет. Наоборот рассудительные интерпреты называют студенческие радикалов современными Луддитами и высказывают опасение относительно судьбы демократии. Возникает вопрос до какой степени в реальной политике Востока и Запада можно считаться с возрастающим субъективным и объективным значением студенческого движения, как с силой, которая была бы способна увеличивать человеческий потенциал, если бы общество было благосклонно настроено молодую энергию воспринять и развить ее, а не только уничтожить ее и нейтрализовать.

Summary

Miluše Kubíčková: Comments on the International — Especially American—Student Movement

The knowledge of the international aspects of activities performed by the youngest component of the intelligentsia is useful also due to the fact that the intelligentsia steadily tends to become more internationally orientated. For this phenomenon there is a number of reasons: the possibilities of professional contacts based on the need to exchange information increase; social humanistic ideas and organizations defending them also represent connecting links. The increased social significance of the intelligentsia and the growing self-consciousness on the part of its members corresponds to the structural changes in modern society. The contemporary unrest in the universities of almost all the world is the consequence of the conflicts between the claims laid by the economic and political social apparatus and the aspirations of institutionally independent students preparing themselves for the roles of specialized experts and critical intellectuals.

With regard to the concepts of intelligentsia and intellectuals let us state the following: The most common concept corresponds to the social functions of the intelligentsia determined by its special share in the structure of social activities. It is a broad conception of specialized workers in the area of creative mental work. The term "intellectual" refers to a narrower conception. Since Dreyfuss' era it has been identified with the function of a critic of society. The category of intelligentsia and that of intellectuals do not exclude each other, they are derived from concrete social conditions. The connection of intellectual criticism with the creation of new intellectual values draws nearer to Gramsci's type of the "new intellectual". The conflict between the intellectuals and the political power reflects real social relations in history. So far, in the socialist societies no suitable conditions for developing the type of the new intellectual have been formed. The complex mediation of the bilateral roles of the intelligentsia projects itself also into the social activities and orientations of university students. In addition to this, these activities manifest themselves as a point of intersection of the two most dynamic phenomena in modern society, i.e. the youth and the intelligentsia. The existence of a radical minority does not exclude the fact that the majority of students is orientated rather towards pursuing private aims. Of course, the political activity of the minority of the students performs a significant function in the political socialization of the other students. Among the factors influencing the students' radicalism there are increasing claims laid by the modern society on education and still unsolved structural changes projecting themselves in the crisis

of universities and colleges. It is true that the course of civilization changes and activities performed by the new bearers of social dynamics are concrete but, even here, there is a marked share of universal characteristics connected with fundamental civilization changes. These characteristics can be traced especially on the cross-roads of human cultures and history, e.g. in the USA. This is why the endeavour to understand the international student movement leads the sociologists to analysing the American variants. As the totality of various political and ideological traditions and contributions from several cultures, this movement, in its significance, considerably overreaches the frontiers of the USA. Here the social unrest among the students is a consequence of the conflict between the tendency of the growing technique as well as of the accompanying centralization processes and the humanistic tendency leading towards increasing the human potential. The USA have reached a stage of development when the discrepancy of both the tendencies interferes with all the components of social life. The uniformity created by a one-sided adoption of the former tendency becomes in itself a stimulus for the latter tendency to confirm the fact that people, especially when young, are autonomous beings. The conflict between these two tendencies reveals new contents. The old conflict of the technical age belonging to a lower phase is dying away and intensifies the new discrepancy. The sense of its solution is the change of modern technique from the ruler of man into his servant, the change of bureaucratic institutions into initiators of new human trends. New possibilities in the style of living were disclosed to the USA youth by K. Keniston when he spoke — in connection with the new radicals, activists of the Vietnamese Summer — about the post-modern youth. Since we do not live in an overtechnicized, but in a seriously "undertechicized" society, it seems incomprehensible that students in the West rise against their functioning society. This is beyond our comprehension as long as we do not see — at the background of the whole complex of activities — the endeavour to change radically the conditions lacking the human dimension. General progress has hitherto been achieved more or less independently of humanity. In the name of humanity, the most progressive forces of production, the workers, once arose. It is, however, the university students that have raised the problem of revolution at this stage of development. The research data

show that off-campus factors are the main sources of the students' activity. In the USA, the student revolts reflect most contradictory problems, the Vietnamese war, racial suppression, exploitation of the intelligentsia in the war industry, conscriptions of students, etc. Demonstrations are not the sole expression of the critical attitude of the students. One of its new forms is the establishment of students' centres of progressive radical education (e.g. Madison). The complex of innovating activities pursued by the American students is a symptom of the style characterizing the youth of the post-modern period, reminding of the orientations of Gramsci's new intellectual. The fundamental tendency of the contemporary left-wing students' movement was expressed in the first document of the New Student Left in the Port Huron Statement: "... that each individual may take his (her) share in all the social decisions determining the direction of his (her) life. The New Student Left is a part of the generation disappointed by seeking social alternatives both by means of barren socially democratic methods and unrealistic parliamentarism as well as by the bureaucratism of the Communist parties."

From the available materials on the student movement it is evident that its interpretations vary a good deal. Some of them stress the partial and socially not too significant import of these activities: in doing so, however, they do not conceal their apprehensions of the movement. The considerations, especially of younger sociologists, on the contrary, emphasize the increasing social relevancy of the students' activities. It is only the future itself that will offer the truest answer and give satisfaction either to the Marcuses sympathizing with the New Left or to the sober and distrustful Labedzes or finally to the hostile Feuers and Hooks. The interpreters of H. Marcus' type are convinced that the New Left is the only hope of today's mankind. On the contrary, the sober interpreters call the student radicals the modern Luddits and express their apprehensions concerning the fate of democracy. The question arises to what extent the realistic politics of the East and the West reckon with the growing subjective as well as objective significance of the student movement as a force which might be capable of augmenting the human potential in case society should be favourably disposed to accept and develop the new energy and not to annihilate and neutralize it.